

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

**РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ
В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

МАТЕРІАЛИ

VI Міжнародної науково-практичної конференції
(Суми, 19–20 травня 2022 року)

Суми
Сумський державний університет
2022

9. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021 – 2023 роки: Указ Президента України №231/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2312021-39137> (дата звернення: 02.01.2022).

ПОНЯТТЯ ТА ПРИНЦИПИ ЕКСТРАДИЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ

Ільченко О. В.

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри КПДС ННІ права
Сумського державного університету*

Сенченко С. М.

*Студент III курсу ННІ права
Сумського державного університету*

Екстрадиція осіб, які обвинувачуються у вчиненні злочинів або засуджених судом іноземної держави, для кримінального переслідування або виконання вироку, а також передача осіб, засуджених до позбавлення волі, для відбування покарання в державі, громадянами яких вони є, визнається найважливішим видом міжнародного співробітництва у сфері кримінального судочинства, що дозволяє забезпечити незворотність притягнення осіб до відповідальності, призначення покарання, соціальну реабілітацію засуджених осіб. Особливого значення інститут екстрадиції набуває в умовах глобалізації, інтеграції, міграції населення та зростання рівня організованої транснаціональної злочинності.

Поняття екстрадиції закріплено на законодавчому рівні як в національних, так і міжнародних правових актах. Так, відповідно до статті 541 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) екстрадиція – це видача особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку. Екстрадиція включає: офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку необхідно видати, та видачу такої особи; перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі; прийняття рішення за запитом; фактичну передачу такої особи під юрисдикцію запитуючої держави [1].

У статті 1 Європейської конвенції про видачу правопорушників від 13.12.1957 [2] зазначено, що договірні Сторони зобов'язуються видавати одна одній, з урахуванням положень та умов, викладених в цій Конвенції, всіх осіб, які переслідуються компетентними органами запитуючої Сторони за вчинення правопорушення або які розшукуються зазначеними органами з метою виконання вироку або постанови про утримання під вартою.

Тобто, як у КПК, так і в Конвенції мова йде про одне і те ж поняття, проте, в положеннях Конвенції не знаходимо самого терміну «екстрадиція», натомість в ній вживається поняття «видача особи».

Аналізуючи змістовну складову дефініцій, варто зазначити, що в обох документах сутність поняття зводиться до видачі особи запитуваній державі для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку суду.

Розглянемо наукові підходи до визначення даного поняття. П.М. Маланчук та А.П. Молчанова зазначають, що в юридичній літературі термін «екстрадиція» прийнято розглядати як у вузькому, так і в широкому сенсі. У вузькому сенсі він є синонімом поняття «видача особи для кримінального переслідування або виконання вироку», а в широкому – виступає як узагальнюючий термін, що охоплює не тільки видачу для кримінального переслідування, а й суміжний з нею підінститут передачі осіб до міжнародних судових органів, а також інститут передачі осіб з метою відбування покарання [3, с. 87].

На думку С.С. Нестеренко екстрадиція – це заснована на міжнародних договорах, загальновизнаних принципах міжнародного права та нормах внутрішньодержавного права форма міжнародно-правової допомоги у кримінальних справах, що полягає у видачі обвинуваченого для здійснення правосуддя або засудженого для приведення до виконання обвинувального вироку суду, що надається державою, на території якої знаходиться запитувана особа на запит державою, що має підстави для здійснення своєї юрисдикції із дотриманням прав та інтересів осіб, що підлягають видачі [4, с. 52].

У юридичній енциклопедії надається визначення поняття «видача злочинців, екстрадиція» як передача злочинців державою, на території якої вони перебувають, іншій державі (на її вимогу) для притягнення їх до кримінальної відповідальності або для приведення у виконання обвинувального судового вироку, який набув чинності. Вимогу про видачу злочинців може пред'явити держава, громадянином якої є злочинець, або на території якої вчинено злочин, або якій завдано шкоду злочинцем [5, с. 159].

Л. Максимів визначає поняття екстрадиції як засновану на принципах і нормах міжнародного та національного права процесуальну діяльність, пов'язану із наданням державами правової взаємодопомоги, що полягає у передачі особи державі, на території якої було вчинено кримінальне правопорушення, або державі, громадянином якої є особа, яка вчинила кримінальне правопорушення чи державі, котра найбільше потерпіла від злочинного діяння, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку [6, с. 275].

Аналізуючи наведені доктринальні підходи до розуміння поняття екстрадиції, слід зазначити, що загалом всі вони мають спільні риси, зокрема, сприйняття екстрадиції як

інституту міжнародного співробітництва між державами у сфері кримінального процесуального права, сутністю якого є видача особи державі для здійснення досудового розслідування за обвинуваченням у вчиненні злочину або виконання обвинувального вироку суду. Порівняно із нормативними визначеннями, наукові підходи до розуміння є дещо більш розширеними та більш повно розкривають сутність інституту екстрадиції.

Не існує єдиного критерію для визначення злочину політичного характеру, тому саме ця невизначеність посилює проблеми під час вирішення питань видачі. Принцип невидачі політичних злочинців не поширюється на осіб, які вчинили міжнародні злочини. Вони підлягають безумовній видачі.

До осіб, які шукають притулок, не повинні застосовуватися такі заходи, як відмова від дозволу переходу кордону, а також висилка в яку-небудь країну, де вони можуть піддатися переслідуванню. Виняток з цього принципу може бути зроблено лише з міркувань національної безпеки або в цілях захисту населення.

Обов'язковості видачі громадянина третьої держави також не існує. Під час видачі громадян третьої держави виникає питання про узгодженість цього акта з державою громадянства. Однак, як правило, держави приймають дане рішення на власний розсуд [7].

Умова двостороннього (обопільного) визначення складу злочину відома з 1887 року під назвою «принципу подвійної кримінальності». Спочатку, головною причиною появи й використання цього принципу в екстрадиційному процесі була необхідність забезпечення взаємності в практиці видачі, тільки пізніше цей принцип був визнаний необхідним для захисту прав людини [8, с. 48].

Охарактеризуємо детальніше принцип подвійної кримінальності. В обґрунтування цього принципу приводяться міркування суверенітету, міжнародної солідарності, а також дотримання принципу законності. Вважається, що, по-перше, принцип подвійної кримінальності логічно впливає із суверенітету держави: жодна держава не зобов'язана вести співробітництво в кримінальному переслідуванні, якщо інкриміноване діяння, відповідно до її власних законів, не є злочинним. По-друге, у принципі подвійної кримінальності знаходить своє відображення солідарність держав у боротьбі зі злочинністю. По-третє, подвійна кримінальність може також розглядатися як прояв принципу законності, що виражається у формулі «*nullum crimen, nulla poena sine lege*» (немає ні злочину, ні покарання без вказівки на це у законі) [9].

Вказаний принцип виконує функцію забезпечення прав людини, оскільки перешкоджає обмеженню свободи внаслідок порушень, які не визнаються злочинами в обох державах. Відомим випадком, пов'язаним з принципом подвійної кримінальності була справа голландського пивного магната Хейнекена (Heineken). В 1983 р. Хейнекена викрали й незаконно утримували в Нідерландах. У 1984 р. на запит голландської влади обвинувачуваних у

вчиненні даного злочину заарештували у Франції. Однак французький суд відмовив у їхній екстрадиції, оскільки розглянуте діяння не було включено в перелік злочинів, що є підставою для видачі відповідно до Договору про екстрадицію між Францією та Нідерландами 1898 р. Проблема полягала у тому, що, відповідно до зазначеного Договору, екстрадиції підлягали тільки особи, винні у викраденні й незаконному утриманні дітей [10, с. 52].

Якої би практики не дотримувалися держави, загально визнаним є положення, що видача здійснюється тільки в тому випадку, якщо діяння вважається злочинним за законами обох сторін. Таким чином, принцип подвійної кримінальності зафіксований у кожному договорі про видачу й отримав у теперішній час характер активно діючої норми міжнародного права. Кримінально-правова заборона й покарання за її порушення повинні бути встановлені законом. З формулювання принципу законності випливає, що особа не може бути екстрадованою за суспільно небезпечне діяння, не передбачене в кримінальному законодавстві як запитуючої так і запитуваної держав [11, с. 205].

Висновки. З аналізу доктринальних підходів до розуміння поняття екстрадиції вбачається, що загалом всі вони мають спільні риси, зокрема, сприйняття екстрадиції як інституту міжнародного співробітництва між державами у сфері кримінального процесуального права, сутністю якого є видача особи державі для здійснення досудового розслідування за обвинуваченням у вчиненні злочину або виконання обвинувального вироку суду. Порівняно із нормативними визначеннями, наукові підходи до розуміння є дещо більш розширеними та більш повно розкривають сутність інституту екстрадиції.

На законодавчому рівні відсутній належний механізм правового регулювання процесуального статусу осіб, що підлягають екстрадиції у національному законодавстві. Проте, виходячи зі змісту статті 574 КПК України, слід зробити висновок, що видачі підлягають наступні категорії осіб: підозрювані, обвинувачені на стадії досудового розслідування; підсудні, засуджені на стадії судового розгляду або виконання вироку.

З урахуванням викладено можемо зазначити, що обвинувачений є стороною кримінального провадження на стадії досудового розслідування. А це, у свою чергу суперечить положенню статті 42 КПК України 2012 року, де чітко вказано, що обвинуваченим є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду. Обвинувачений з'являється тільки під час судового провадження (на стадії досудового розслідування зазначений учасник відсутній). Тому, виходячи із зазначеного, слід констатувати наявність колізії законодавства. У зв'язку з цим статтю 574 КПК слід доповнити нормою такого змісту: «Офіс Генерального прокурора є центральним органом України щодо видачі (екстрадиції) підозрюваних у кримінальних провадженнях під час досудового розслідування». Також слід зазначити, що екстрадиція є невід'ємним інститутом вітчизняного законодавства та міжнародного права серед держав-

підписантів Європейської конвенції про видачу правопорушників який потребує подальших удосконалень та усунення прогалин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88. Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI
2. Європейська конвенція про видачу правопорушників. Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 13.12.1957. URL: <https://bit.ly/3Nj8WNt>.
3. Маланчук П. М., Молчанова А. П. Видача особи (екстрадиція) у кримінальному провадженні щодо злочинів міжнародного характеру. *Правові горизонти*. 2017. № 3. С. 86–91
4. Нестеренко С. С. Міжнародно-правовий захист прав людини при здійсненні екстрадиції.: монографія. Одеса: Фенікс, 2011. 192 с.
5. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 1998. Т.1: А Г. 1998. 672 с.
6. Максимів Л. В. Деякі аспекти видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиції) за кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року. *Науково-інформаційний вісник*. 2013. № 7. С. 272-277.
7. Порядок направлення запитів з надання міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні: метод. рекомендації / Кол. авт. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 44 с.
8. Минкова Ю. В. Принципы института выдачи (экстрадиции) в международном праве. М., 2002.
9. Зелинская Н. А. Международные преступления и международная преступность: Монография. Одесса: Юридическая литература, 2006.
10. Сафаров Н. А. Экстрадиция в международном уголовном праве: проблемы теории и практики. Extradition in International Criminal Law: Problems of Theory and Practice М.: Волтерс Клувер, 2005.
11. Нестеренко С. С. Принцип подвійної кримінальності як інструмент захисту прав людини в інституті екстрадиції. *Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (керівник авт. кол.), Л. І. Кормич (ред.), М. А. Польовий (відп. секр.) [та ін.] ; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. проблем*. Одеса. 2009. Вип. 36. С. 204-209.